

МІСІЯ ТА ЗАВДАННЯ ВЧИТЕЛЯ У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ ОЛЕКСАНДРА ДУХНОВИЧА

Розбудова незалежної української держави неможлива без відродження й розвитку української педагогіки, національної системи освіти й виховання дітей та молоді в Україні.

Відродження автентичної вітчизняної педагогіки є одним зі шляхів удосконалення національної системи освіти. Розв'язання цього фундаментального для держави завдання можливе через всебічне дослідження педагогічних традицій минулого і творчого їх використання у сучасній педагогічній практиці.

Яскравими представниками просвітництва Закарпаття у ХІХ ст. виступила будительська генерація, очолювана О. Духновичем. До неї входили відомі релігійні діячі, педагоги, письменники І. Ставровський, О. Павлович, І. Раковський, І. Сільвай, А. Кралицький та інші. Вони закликали свій народ до пробудження від тривалого сн\ національного нігілізму, байдужості та темряви. Просвітителі неодноразово робили вагомі внески в розвиток національної культури й освіти.

Олександр Васильович Духнович (1803-1865) - один з найбільш визначних представників культурно-освітнього руху українців Закарпаття середини ХІХ ст. Його багатогранна, своєрідна і суперечлива спадщина в минулому привертала до себе увагу численних дослідників і тривалий час була предметом гострої полеміки. Про життя і діяльність О. Духновича створена значна література, проте обрана нами проблема висвітлювалась лише фрагментарно. В оцінках, які даються постаті будителя, можна зустрітися з великими розбіжностями. Вивчення педагогічної спадщини О. Духновича ще не завершена, і дана стаття є спробою заповнити, бодай частково, цю прогалину.

Після 1848 року угорські колонізатори посилили національне гноблення та знищували зародки українського шкільництва на Закарпатті. Сам О. Духнович аж до своєї смерті находився під негласним наглядом угорської охоранки і завжди був під підозрою [1, с. 232.

Всупереч політиці денационалізації, О. Духнович своєю діяльністю і своїми творами підносив національний дух карпато-українського народу

Серед багатьох проблем, які свого часу досліджував О. Духнович, однією з важливих і цінних, котра не втратила своєї вагомості і на сучасному етапі державотворення є проблема вчителя. За визначенням просвітителя, педагогіка - це «художество художеств», а вчитель стоїть вище художника, бо має справу з людиною, а не з річчю. «...Посему и педагог всех художников со взором звання своего превышает, он бо есть котрый не ломкую вещь, но человека и человечество устрояет» [2, с. 7-8]. А тому О. Духнович ставив високі вимоги до вчителя (справжнє покликання до педагогічної роботи, добре знати свій предмет, бути високоморальною людиною, вміти вибирати методи навчання), обґрунтував важливі дидактичні «начала» та «правила» (наочність, дохідливість викладу, використання як у наочненні натуральних предметів, картин, диференційований підхід до дітей, принцип активності в навчанні і т.д.), наполягав на тісному поєднанні навчання з практикою, в комплексі розглядав розумове, моральне і фізичне виховання, важливим виховним засобом вважав історію рідного краю.

Благородне покликання вчителя він високо цінував: «Кто дал тебе воспитание, - значав О. Духнович. - он больше тебе дал. чем тот, кто да тебе жизнь» [2, с. 7-8].

Через те О. Духнович ставив великі вимоги до вчителя, а саме:

а) людина, що хоче бути педагогом, мусить мати здібності і покликання до цього: «всяк, кой посвящается в наставления юношества, должен уже от природы на сие быти избран... Неимеющий свойства потребные больше вредит человеческому обществу и гражданству, нежели пользует...»;

б) педагог мусить бути взірцем справедливості, працьовитості і моральним авторитетом, бо вчитель «есть зеркало. в которое молодые юнчики. взираючи, видят все процветающую добродетель. Бо наставления конец состоит в том, чтоб ученики были добронравные и ради того, чтоб закоренилась в молодых еще сердцах добродетель и выкоренились пороки»:

в) не обмежуватися роботою в межах свого вузького даху, а бути носієм знань у народні маси, до стойним просвітителем.

Апофеозом звучать слова О. Духновича. адресовані великому заgonу вчительства: «Учителы! Вы есте соль, вы есте просветители народа... Вам отдают родители дражайшее свое сокровище..., да вашим попечением, вашим руководством истребится зло. а процветает добродетель» [2, с. 8].

Неоціненним внеском О. Духновича в справу підготовки педагогічних кадрів була його «Народная педагогія в пользу училищ и учителей сельских», видана ним у Львові 1857 року. Це був перший на Україні посібник з педагогіки та методики навчання в українських народних школах. Книга О. Духновича зіграла величезну роль не лише в підготовці

учителів для народних шкіл Закарпаття і Галичини, але й у розвитку педагогічної думки в західних землях України.

Вихід у світ першого згаданого навчального посібника, якраз тоді коли в ньому відчувалась гостра потреба - був видатною подією в культурному житті України, зустрів широке схвалення української громадськості [3, с. 367].

Істотну частину «Народной педагогії» О. Духнович присвячує дидактичним питанням, висвітлюванню навчального процесу, дидактичним принципам, методам навчання, навчальному уроку, організації навчання і т.п.

Провідну роль у навчально-виховному процесі О. Духнович приписує вчителю. Навчальний процес розуміє як взаємну співдію вчителя і учня, а з цієї точки зору і приступає до висвітлення його окремих сторін. В процесі навчання необхідно підкреслювати потребу активізації учня так, аби з набутих пізнань і власною активністю відчувати внутрішню радість та задоволення. Цим, власне, підкреслює певні елементи, що творять психологічну основу навчання в школі. О. Духнович бореться також проти формалізму в навчальному процесі. Він переконаний, що погано роблять вчителі, які намагаються силою «напихати» знаннями учнів, бо, як він каже, насиллям знання в голови дітей «не напыхаются».

О. Духнович був проти перевантаження учнів у навчанні. Це впливає з підкреслюваних ним дидактичних принципів, передусім принципу відповідності до віку та доступності. Глибоко психологічно обґрунтована вимога Духновича, щоб вчителі в навчанні створювали сприятливу атмосферу для засвоювання учнями знань, щоб учні засвоювали їх з любов'ю і охоче.

О. Духнович глибоко переконаний, що успіх виховної та навчальної роботи вчителя в школі залежить від того, чи в тій роботі панує атмосфера взаємної довіри між вчителем та учнями.

В навчанні і вихованні дітей, як справедливо підкреслюють сучасні дослідники, О. Духнович радив уникати примусу. На думку будителя процес навчання і виховання треба організувати на засадах «самохотності» дітей. Їх власного потягу до знання, щоб діти відчували «внутренню радість навчання». Цей аспект доробку просвітителя привертає особливу увагу, оскільки на жаль, у сучасній виховній практиці продовжують існувати засоби, що спираються на психологічний тиск, примушення та приниження дитини. Досі не знайдено межі і міри між авторитарністю педагога і авторитаризмом, не вирішена адекватно сучасності проблема заохочення та покарання.

Виходячи із цих міркувань, у сучасній школі потрібна зміна арсеналу педагогічних технологій.

Характерною рисою педагогічної концепції О. Духновича є не тільки творчий характер, але й активна спрямованість на виховання громадянина, людини дійового характеру мислення, людини вольової. Хто для себе живе, той робить послугу світу, коли вмирає. А той, хто живе для людського добра, вічно буде жити, неодноразово заявляє О. Духнович. Для педагога це кредо моральності людини.

Надзвичайно актуальними для нашого часу є і думки О. Духновича про завдання і відповідальність учителя шоло виховання в учнів любові до рідного народу, своєї Вітчизни: «"Учителю також хай буде на совісті, щоб у дітей народолобство збудив і в серці їх прищепив любов до своєї народності, бо людина без народності подібна до блукаючого вовка, для якого батьківщина є всякий ліс, де знаходить поживу». Адже безнаціональне виховання плодить безрідних космополитів яничар. А тому Будитель закликає: «Вітчизні своїй вірним будь, вітчизна бо є твоя колиска, вона буде і домовиною твоєю. Хто вітчизну свою не поважає, той сирота, без батька, без матері, без усього [2, с. 59-60]. О. Духнович виразно стверджує: «Первая обязанность человека есть ко Богу, друга ж - к своему народу». Цю ідею розвинув у своїй педагогічній концепції видатний педагог-науковець, поборник, як і О. Духнович, національного відродження Григорій Ващенко, який зазначає: «Коли найбільша чеснота українця - безмежна вірність Богові і Батьківщині, то найбільша ганьба для нього - зрада вірі й Україні» [4, с. 128].

Дослідники творчості Духновича сходяться на думці, що він надавав великого значення рідній мові і приділяв їй багато уваги, бо вбачав у рідній мові важливу зброю в боротьбі проти денаціоналізації, засіб поширення освіти, ідей народності і патріотизму. А тому він закликав закарпатських і галицьких педагогів і письменників не засмічувати рідну мову іншомовними словами, не поганити її красу «віспою» та не оздоблювати «позиченими чужими барвами» і лайливою лексикою, а палко прикрашати материнську мову «червоними квітами, строкатими косичками, барвінковими віночками» і всіляко оберігати, збагачувати та примножувати її природну красу [5, с. 5].

Аналіз творчої спадщини бу дителів XIX ст. дає підстави стверджувати, що в історії педагогіки небагато знайдеться діячів, які б так високо оцінювали роль учителя, суспільне значення педагогічної праці і які б так захоплено говорили про вчителя, як О. Духнович. Школі га вчителю він відводив вирішальну роль у вихованні і навчанні, а педагогічну діяльність розглядав як винятково складну, необхідну і благородну. Талановитий просвітитель належно оцінив працю вчителя, висунув до нього високі вимоги, зокрема до його завдань, благородства, любові до дітей, до своєї

справи. Вчитель повинен бути прикладом для інших в усьому, вміти володіти собою, зберігати витримку і самовладання у важкій педагогічній праці Без перебільшення О. Духновича можна назвати вчителем учителів.

Ідеї народності школи і виховання, широка демократизація освіти, навчання дітей рідною мовою - провідні у творчості О. Духновича. В основі його педагогічних ідей гуманістичне начало. О. Духнович творчо засвоїв передові педагогічні ідеї свого часу і розвинув їх на засадах народності, демократизму, гуманізму, збагатив педагогічну науку і зробив вплив на її подальший розвиток.

Аналіз творчого доробку закарпатських будителів переконує нас у тому, що українська педагогіка наділена як загальнолюдськими рисами, так і властивими тільки їй національними прикметами, а також пройнята ознаками європеїзму. Адже нація за географічним розташування, традиціями та менталітетом - європейська.

Список використаних джерел:

1. Боднар О. *О Духнович і розвиток шкільництва на Закарпатті* Олександр Бод-нар. " Олександр Духнович: Матеріали наукової конференції. - Пряшів. 1965. - С. 224-237.
2. Духнович А. *Народная педагогия в пользу училищ и учителей сельских. Ч. I Пе-дагогия общая ' Александр Духнович. - Львов: типом Ин-та Ставропигиянско-го. 1857. - 92 с.*
3. *Церковная газета. - Ужгород, 1857. №40. - С. 367.*
4. Ващенко Г. *Виховний ідеал: підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків Т.І Григорій Ваієнко: Педагогічне товариство ім. проф. Г Ващенко. -Третє вид - Полтава: Полтавський вісник, 1994. - 191 с.*
5. *О. Духнович О словесном русинов совокуплении I О. Духнович // Вестник. — 1850. -№29. - С. 5-7.*